

سازمان بورس و اوراق بهادار
Securities & Exchange Organization

مرکز پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی

امکان سنجی راه اندازی نهادهای مالی در چارچوب ساختار تعاونی

سید امیر حسین اعتصامی
محمد هادی حبیب الهی
محمود مطهر پور

سازمان بورس و اوراق بهادار

مرکز پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی

گروه بازارها و ابزارهای مالی

عنوان: امکان سنجی راه اندازی نهادهای مالی در چارچوب ساختار تعاونی

تهیه کنندگان: سید امیر حسین اعتصامی، محمد هادی حبیب الهی، محمود مطهرپور

کد گزارش: 2018-21-96

تاریخ گزارش: بهمن ۹۶

این اثر در مرکز پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی سازمان بورس و اوراق بهادار تهیه گردیده و مباحث و نظرات ارائه شده در آن صرفاً نظرات و بررسی‌های صورت گرفته توسط کارشناسان و پژوهشگران این مرکز می‌باشد نه نظرات رسمی سازمان بورس و اوراق بهادار.

فهرست مطالب

۱. مقدمه.....	۵
۲. اصول کلی حاکم بر تعاونی‌ها.....	۵
۳. انواع مدل‌های جدید تعاونی‌ها.....	۷
۳.۱. تعاونی‌های سرمایه‌گذاری نسبی.....	۸
۳.۲. تعاونی‌های عضو- سرمایه‌گذار.....	۹
۳.۲.۱. واحدهای مشارکتی یا سهام‌های مشارکتی.....	۹
۳.۲.۲. واحدهای تجهیز سرمایه‌های.....	۱۰
۳.۲.۳. سهام ممتاز قابل بازخرید.....	۱۰
۳.۲.۴. طرح‌های سهام کارکنان.....	۱۱
۳.۳. تعاونی‌های نسل جدید.....	۱۱
۳.۳.۱. سند تعهد.....	۱۲
۳.۳.۲. تعاونی دارای اوراق قرضه قابل مبادله.....	۱۲
۳.۳.۳. تعاونی‌هایی با واحدهای مستقل دارای سرمایه در حال افزایش.....	۱۲
۳.۳.۴. تعاونی‌های سهامی- سرمایه‌گذار.....	۱۴
۴. تعاونی فراگیر ملی.....	۱۶
۵. شرکت تعاونی سهامی عام.....	۱۷
۵.۱. میزان تملک سهام در شرکت‌های تعاونی سهامی عام.....	۱۷
۵.۲. مزایای تشکیل شرکت تعاونی سهامی عام.....	۱۹
۵.۳. مجوزهایی که در فرآیند تشکیل و ثبت تعاونی باید اخذ گردند.....	۱۹
۵.۴. تفاوت‌های شرکت تعاونی سهامی عام و شرکت تعاونی متعارف.....	۱۹
۵.۵. تفاوت شرکت سهامی عام و شرکت تعاونی سهامی عام.....	۲۱
۶. بررسی تعاون در قوانین و مقررات.....	۲۳

۶.۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....	۲۳
۶.۲. قانون تجارت.....	۲۴
۶.۳. دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر شرکتهای تعاونی اعتبار.....	۲۴
۶.۴. آیین نامه اجرایی نحوه تشکیل و نظارت بر شرکتهای تعاونی سهامی عام.....	۲۶
۶.۵. قانون شرکتهای تعاونی.....	۲۶
۷. نتیجه گیری.....	۲۸

امکان سنجی راه اندازی نهادهای مالی در چارچوب ساختار تعاونی

سید امیر حسین اعتماسی، محمدادی حمیب الهی، محمود مطهرپور

چکیده

تعاون یکی از سه بخش اقتصادی است که در اصل ۴۴ قانون اساسی به آن اشاره شده است. با وجود ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی از طرف رهبر معظم انقلاب، تاکنون تحول چشمگیری در بخش تعاون صورت نگرفته است. در حال حاضر اغلب شرکت‌ها و نهادهای مالی در قالب شرکت‌های سهامی عام و یا شرکت سهامی خاص مشغول به فعالیت هستند. در صورتی که امکان تأسیس و راه اندازی نهادهای مالی در قالب تعاون وجود داشته باشد، در این بخش از اقتصاد تحول بزرگی رخ خواهد داد. در این گزارش به بررسی مدل‌های متعارف تعاونی، ویژگی‌های تعاون، مقایسه شرکت‌های تعاونی با شرکت‌های سهامی و تعاونی از منظر قوانین و مقررات داخلی پرداخته شده است. در نتیجه می‌توان گفت الزامات و ساختارهای تعاونی متعارف به گونه‌ای است که شکل‌گیری نهادهای و مؤسسات مالی در قالب تعاونی را با محدودیت‌های بسیاری مواجه می‌کند. لذا به نظر می‌رسد ساختار تعاونی متعارف تناسب چندانی با شرکت‌ها و نهادهای مالی نداشته باشد. به نظر می‌رسد، قالب شرکت‌های تعاونی سهامی عام برای شکل‌گیری نهادهای و مؤسسات مالی در صورتی که بتوانند الزامات مربوط به بخش تعاونی را محقق سازند، قابل توجیه می‌باشد.

کلمات کلیدی: تعاون، شرکت و نهادهای مالی، شرکت تعاونی سهامی عام.

نهادهای مالی، بنگاه‌هایی هستند که خدمات مربوط به دارایی‌های مالی را ارائه می‌دهند. نهادهای مالی طیف وسیعی از شرکت‌ها و بنگاه‌ها را در بر می‌گیرند؛ مانند بانک‌ها، شرکت‌های تأمین سرمایه، شرکت‌های کارگزاری، صندوق‌های سرمایه‌گذاری، شرکت‌های بیمه‌ای و غیره. این نهادهای مالی اغلب در قالب شرکت‌های سهامی عام و خاص به ثبت می‌رسند و ماهیت آنها شرکت‌های تجاری است. اصل ۴۴ قانون اساسی، نظام اقتصادی ایران را به سه بخش کلی تقسیم کرده است که یک بخش آن تعاونی است. با ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و تأکید آن بر توسعه بخش تعاون، قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی در مجلس شورای اسلامی تصویب شد که در آن شرایط لازم برای توسعه بخش تعاون به ۲۵ درصد اقتصاد ملی فراهم شده است. در حال حاضر سهم بخش تعاونی از اقتصاد ایران بسیار اندک است و می‌توان گفت این بخش از اقتصاد در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی مغفول مانده است. در اینجا سؤال اساسی عبارت است از اینکه آیا نهادهای مالی می‌توانند در قالب ساختارهای متعارف در بخش تعاونی فعالیت کنند؟ در این گزارش ضمن تبیین اصول کلی تعاونی، معرفی تعاونی‌های جدید، تفاوت‌های شرکت‌های تعاونی سهامی عام، شرکت‌های سهام عام و تعاونی‌های متعارف و بررسی قوانین و دستورالعمل‌های مرتبط، به امکان سنجی فعالیت نهادهای مالی در قالب تعاونی پرداخته شده است.

۲ اصول کلی حاکم بر تعاونی‌ها

۱. تعاونی‌ها سازمان‌هایی هستند که به گونه‌ای داوطلبانه تشکیل می‌شوند و ورود به آن‌ها به صورت عضویت برای تمام اشخاصی است که بتوانند از خدمات تعاونی استفاده و مسئولیت ناشی از عضویت را بدون تبعیضات جنسی، اجتماعی، نژادی، سیاسی یا مذهبی آزاد بپذیرند (فاتحی، ۱۳۸۵، ص ۳۰). اصل آزادی عضویت بیان می‌دارد هر فرد جدا از عقاید مذهبی، مسلک سیاسی، موقعیت اجتماعی، وضعیت اقتصادی و ... حق عضویت در شرکت‌های تعاونی را دارد. موارد فوق نمی‌تواند مانع عضویت او در تعاونی‌ها گردد (جاسبی، ۱۳۷۳، ص ۶).

۲. عضویت در تعاونی جنبه اجباری ندارد و اختیار ماندن یا ترک تعاونی به عهده اعضا سپرده شده است. در ماده ۱۲ قانون بخش تعاونی کشور نیز این اختیار صراحتاً به اعضا داده شده است: «خروج عضو از تعاونی اختیاری است و نمی‌توان آن را منع کرد». درباره شرایط عضویت نیز با اصلاحاتی که در سال ۱۳۷۷ در قانون به عمل آمده است این شرایط به تابعیت جمهوری اسلامی ایران، عدم ممنوعیت قانون و حجر، خرید حداقل سهام مقرر در اساسنامه تعاونی و ارائه درخواست کتبی عضویت و تعهد به رعایت مقررات اساسنامه محدود شده است.

۳. در شرکت سهامی تجاری محدودیتی برای تملک تعداد سهام شرکت وجود ندارد و سهامداران به ازای هر سهم دارای یک رأی در مجمع عمومی هستند؛ در حالی که در شرکت‌های تعاونی، موضوع هر عضو فقط یک رأی، یک اصل مسلم است و بیانگر ماهیت تعاونی است. این اصل که به «اصل دموکراسی» شناخته می‌شود در واقع وجه تمایز بین شرکت‌های تعاونی و شرکت‌های سهامی بوده و شاخص برتری تعاونی از نظر انسانی محسوب می‌گردد (جاسبی، ۱۳۷۳، ص ۶).

۴. فعالیت‌های اقتصادی در بخش تعاونی تنها با انگیزه ایجاد درآمد بیشتر و سود زیاده‌تر صورت نمی‌گیرد؛ بلکه میزان سود حاصله از فعالیت اقتصادی تعاونی‌ها علی‌الاصول باید کمتر از سودی باشد که بخش خصوصی از فعالیت مشابه در بازار آزاد به دست می‌آورد. اصل محدودیت سود از وجوه تمایز نظام تعاونی در مقابل بخش خصوصی و شرکت‌های سهامی است که موجب

گردیده انگیزه کاذب سودآوری فعالیت اقتصادی در بخش تعاونی شکسته شود و بر ارزش «اصالت عمل و همیاری» در نظام تعاونی‌ها افزوده گردد (جاسبی، ۱۳۷۳، ص ۷).

۵. سرمایه‌هایی را که اعضا به تعاونی می‌آورند به خود آن‌ها تعلق دارد و حق مالکیتشان معتبر و پا برجاست. اما بعد از مخلوط شدن سرمایه‌ها، سرمایه کل، ملک مشاع همه اعضا می‌شود و هرگونه تصرف در اموال شرکت بدون اجازه همه شریکان جایز نیست. درواقع تعاونی، شرکتی است با مالکیت مشترک به شیوه نظارت مردمی. این عبارت بر این نکته تأکید دارد که مالکیت به شیوه - ای مردمی و مساوی میان اعضا تقسیم می‌شود. این دو ویژگی در مورد مالکیت به‌عنوان وجه تمایز تعاونی با سایر نهادهای تجاری از جمله شرکت‌های سهامی متعارف و شرکت‌های با نظارت دولتی، از اهمیت خاص برخوردار است (اکبری، ۱۳۷۵، ص ۳۲).

۶. اعضای شرکت تعاونی علی‌الاصول باید در تولید کالاهایی که مصرف‌کننده آن می‌باشند، فعالیت مستقیم یا مؤثری داشته باشند. مشارکت اعضای تعاونی‌ها در زمینه و حیطه فعالیت شرکت تعاونی، در حقیقت به‌منظور تحکیم پایه‌های ارزشی فرهنگ تعاون و گسترش این فرهنگ در ابعاد اقتصادی و اجتماعی جامعه صورت گرفته است. بدین ترتیب در مقابل نظام ارزشی شرکت سهامی که گروهی سرمایه‌گذاری و گروهی دیگر کار می‌کنند و افراد به اتکای حجم سرمایه و میزان سهام خود، سود دریافت می‌کنند و علی‌الاصول الزامی به فعالیت و مشارکت در انجام عملیات شرکت یا گردش کار آن ندارند؛ نظام تعاونی فرهنگ ارزشی تازه‌ای را مطرح می‌کند (جمعی از نویسندگان، ۱۳۷۶، ص ۳۹).

۷. اصل آموزش اعضا، کارکنان و عامه مردم؛ تعاونی‌ها قرار بود به‌عنوان یک فرهنگ در جامعه مطرح باشند و انگیزه عضویت و فعالیت در آن‌ها محدود به انگیزه مادی و کسب سود نباشد، لذا لازم بود که افراد جامعه گرایش به پذیرش این فرهنگ تازه پیدا کنند و به اصالت آن در عمل معتقد شوند، به‌طوری که حاضر شوند سرمایه‌هایشان را با سود کمتری در این شرکت‌ها به‌کار گیرند. این امر مسلماً محتاج آگاهی از اندیشه و روح حاکم بر نظام تعاونی‌ها است که فقط می‌تواند از طریق آموزش در جامعه حاصل شود و به تدریج توسعه یابد و انگیزه همیاری و تشکل تعداد بیشتری از مردم را در تعاونی‌ها تقویت کند. طبیعی است که افراد پس از ورود به تعاونی‌ها از طریق آموزش با اصول و ارزش‌های تعاون نیز آشنایی ملموس پیدا نموده و در بسط و تعمیم آن با تلاش بیشتری ایفای نقش خواهند نمود (جاسبی، ۱۳۷۳، ص ۶).

۸. ماهیت تعاونی‌ها به‌گونه‌ای است که هر عضو شرکت، هم کارفرما و هم عضو است و بدین جهت بسیاری از نواقص شرکت‌های غیر تعاونی و آثار سوء حاکمیت بخش خصوصی را ندارد؛ از جمله در تعاونی مشکلی به نام تعارض منافع کارفرمایان و دیگران وجود ندارد و از جهت کلان نیز با وجود تعاونی‌ها، درآمد و ثروت به‌صورت عادلانه‌تری در جامعه توزیع خواهد شد. چون تعاونی‌ها امکان استفاده از منابع فراوانی را می‌یابند که هر یک از اعضا به تنهایی قادر به استفاده از آن‌ها نیست و چون سود حاصل از فعالیت نیز بین همه تقسیم می‌شود به طور طبیعی توزیع در آمد نیز مناسب خواهد شد. پس نظام‌ها و دولت‌هایی که با علاقه بیشتری در صدد تحقق عدالت اجتماعی هستند باید جدیت بیش‌تری در گسترش تعاونی‌ها داشته باشند.

۹. گسترش تعاونی‌ها افزون بر آثار پیش گفته، در صورت رعایت اصول تعاونی ارزش‌هایی چون خودیاری، دیگر یاری، مسئولیت - پذیری، دموکراسی، برابری و اتحاد را در جامعه عینیت می‌بخشند.

۱۰. تقسیم سود و زیان در تعاونی‌ها بر اساس سهم فرد از سرمایه نیست؛ بلکه سازوکار خاصی دارد. نخستین تعاونی‌ها مانند تعاونی راچدیل^۱، بر اساس میزان خرید اعضا از شرکت، سود حاصله را تقسیم می‌کردند. امروزه نیز غالب اندیشه‌وران همین روش را تأیید کرده‌اند (سرآبادانی، ۱۳۸۳، صص ۱۱۸-۱۱۹).

۱۱. «اصل محدودیت سود» یکی از ویژگی‌های اصلی تعاونی‌ها است. این اصل با رویه رایج در تمام انواع شرکت‌های تجاری اعم از سهامی یا تضامنی و غیر آن متفاوت است. در تعاونی، سود بر اساس میزان فعالیت هر یک از اعضا و سهم آن‌ها در سودآوری شرکت به آن‌ها پرداخت می‌شود. به این ترتیب در شرکت تعاونی مصرف، به نسبت خرید، در شرکت تعاونی تولید کارگری به نسبت تولید و مزد، در شرکت تعاونی بازاریابی به نسبت محصولی که عضو در طول سال به شرکت تعاونی اضافه می‌کند (ناهیید، ۱۳۵۷، ص ۳۳).

لازم به توضیح است که تقسیم سود به نسبت حجم معاملات انجام یافته توسط سهام‌دار با شرکت تعاونی، ابتدا در تعاونی‌های مصرف معمول گردید. به این معنی که میزان خرید سهام‌دار از شرکت تعاونی مصرف، ملاک تقسیم سود به شمار می‌رفت، از این رو هر عضو که خرید بیشتری می‌کرد طبقاً سود بیشتری از شرکت دریافت می‌داشت. اما در سایر تعاونی‌ها، سود حاصله در سه بخش به کار گرفته می‌شد. اول؛ بخشی از سود صرف توسعه و گسترش فعالیت تعاونی می‌گردید که ضرورتاً توسعه فعالیت‌ها سود بیشتری را هم به دنبال داشت؛ دوم؛ بخشی از سود که به منظور بسط و اشاعه فرهنگ تعاونی‌ها و فراهم ساختن امکانات عمومی در زمینه خدمات رفاهی، آموزشی، بهداشتی و بهزیستی اعضای خود و خانواده‌هایشان ذخیره می‌شد؛ سوم؛ مازاد سود بر اساس میزان فعالیت آنان و یا به صورت مساوی میان اعضا تقسیم می‌شد (جاسبی، ۱۳۷۳، ص ۶).

۱۲. تعاونی‌ها غیر انتفاعی هستند. غیر انتفاعی بودن تعاونی‌ها به معنای این نیست که فعالیت اقتصادی در این شرکت‌ها سودی ندارد و مؤسسه خیریه است؛ بلکه به معنای آن است که مدیران و کارکنان شرکت، آن گونه که در شرکت‌های تجاری مرسوم است، سهمی از کل درآمد به صورت سودی که نصیب کارفرما می‌شود نمی‌برند؛ زیرا اعضای تعاونی‌ها همه خود کارفرما هستند؛ بنابراین بخشی از سود حاصل شده ذخیره و بقیه بین اعضا تقسیم می‌شود (جاسبی، ۱۳۷۳، ص ۶).

۳ انواع مدل‌های جدید تعاونی‌ها

در گذشته تعاونی‌ها و به خصوص تعاونی‌های کشاورزی، نقش مهمی در اقتصاد ایفا می‌کردند. با این حال، به خاطر صنعتی شدن فعالیت‌های اقتصادی و مخصوصاً صنعت کشاورزی، تعاونی‌ها با چالش‌های جدی مواجه شدند. یکی از چالش‌های جدی آن‌ها کمبود سرمایه لازم برای ورود به فعالیت‌های تجاری، صنایع بزرگ و بین‌المللی بود. در واقع ساختار سنتی تعاونی‌ها، عضو محور بودن آن‌ها و سرمایه‌های اندکی که اعضا می‌آوردند به آن‌ها اجازه چنین کاری را نمی‌داد. عدم دسترسی به منابع سرمایه‌ای خارج از اعضا، رشد تعاونی‌ها را با کندی زیادی مواجه کرده بود. از طرفی فعالیت رقیبان شرکت‌های تعاونی در صنایع مختلف و مخصوصاً صنعت کشاورزی به چالش دیگری تبدیل شده بود، چرا که با اوضاع نامناسبی که تعاونی‌ها داشتند عملاً در صحنه رقابت حذف می‌شدند. مجموع این عوامل باعث شد که تعاونی‌ها برای مواجهه با این مشکلات و رقابت با رقبای خود و حضور در عرصه‌های ملی و بین-

¹ Rochdale Principles

المللی، محدودیت‌های سرمایه‌ای خود را برطرف سازند و با تأمین مالی مناسب به موفقیت‌های آتی دست یابند (Cook&Iliopoulos, 1999, p.227).

تعاونی‌های کشاورزی در کشورهای صنعتی، با ایجاد نوآوری در ساختار تعاونی‌های خود به کشاورزی صنعتی روی آوردند. این نوآوری‌ها باعث شد که متخصصان و اندیشمندان متوجه مدل‌های جدید و فوق‌العاده‌ای از تعاونی‌ها بشوند که ساختار آن‌ها با تعاونی‌های متداول متفاوت بود. تعاونی‌های نوع جدید با تغییرات ساختاری^۱ که در ساختار مالکیتی^۲، سهام اعضا^۳، حق رأی^۴، ساختارهای حاکمیتی^۵، ویژگی‌های تعهد باقیمانده^۶، توزیع سود و سیاست‌های رقابتی دادند سعی در معرفی ساختار جدید برای شرکت‌های تعاونی شدند که مجموع آن‌ها را تعاونی نوع جدید می‌نامیم (Chaddad, 2002, p.2).

۳.۱ تعاونی‌های سرمایه‌گذاری نسبی^۷

تعاونی سرمایه‌گذاری نسبی به شرکتی اطلاق می‌شود که حقوق مالکیت در آن محدود به اعضاست و قابل انتقال، بازرخرد و یا افزایش نیست. در این نوع تعاونی‌ها تأمین مالی تنها از طریق اعضا و به نسبت سرمایه‌ای که دارند، صورت می‌گیرد. این نوع تعاونی‌ها سیاست‌های مدیریت سرمایه را برای حصول اطمینان از تناسب سرمایه‌های ایجاد شده در داخل اجرا می‌نمایند (Chaddad, 2002, p.5).

از مزایای این مدل این است که سرمایه اولیه وابسته به الزام‌های سرمایه راهبردی است. انعطاف‌پذیری، حفظ کنترل و مالکیت اعضا، منصفانه بودن و بازرخرد نظام‌مند سرمایه سهام از دیگر مزایای این مدل است. از طرف دیگر، این مدل معایبی نیز دارد که به طور خلاصه عبارتند از (حسینی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۷۸):

۱. برای تعاونی‌هایی که گردش وجوه اعضای آن‌ها بالاست، مناسب نیست.
۲. ممکن است تأمین حجم قابل توجهی از سرمایه را به اعضا تحمیل کند.
۳. در این مدل منبع دایمی برای تأمین سرمایه وجود ندارد.
۴. وابستگی مطلق به منابع سرمایه‌ای ایجاد شده در داخل شرکت.

¹ Organizational Attributes

² Ownership Structure

³ Membership Policy

⁴ Voting Acheme

⁵ Governance Structure

⁶ Residual Claims

⁷ Proportional Investment Cooperatives

۳.۲ تعاونی‌های عضو- سرمایه‌گذار^۱

عضویت در این نوع تعاونی‌ها محدود به اعضا- حامیان می‌باشد و حق عضویت در آن‌ها قابل انتقال و بازخرید نمی‌باشد. توزیع سرمایه میان اعضا بر حسب نسبت سهام به علاوه میزان حمایت آن‌ها از فعالیت‌های تعاونی توزیع می‌شود. بر همین اساس شرکت در طول دوره فعالیت خود، سهام جایزه‌ای^۲ منتشر می‌کند که اعضا اقدام به خریداری آن می‌کنند. بعد از محقق شدن سود، ابتدا میزان مشارکت اعضا ارزیابی می‌شود و سود به آن‌ها پرداخت می‌شود و مازاد سود باقیمانده به کسانی که سهام منتشر شده شرکت را خریداری کرده‌اند پرداخت می‌شود. همین عامل باعث انگیزه اعضا برای خریداری این نوع سهام می‌شود. توجه داشته باشیم که خرید سهام جایزه تنها توسط اعضای تعاونی مطرح است و تعاونی برای تشویق بیشتر اعضا برای سرمایه‌گذاری در خود شرکت این کار را انجام می‌دهد (Chaddad, 2004, p.353).

حفظ کنترل و مالکیت اعضا، ایجاد مشوق‌هایی برای سرمایه‌گذاری و امکان بازگشت منابع مالی سرمایه‌گذاری شده را می‌توان از مزایای تعاونی عضو- سرمایه‌گذار دانست. با این حال واگرایی منافع، تقابل عضو- حامی و عضو- سرمایه‌گذار، دایمی نبودن سهام و وجود قوانین خودسرانه در مورد امکان افزایش ارزش سهام از مسائلی است که باید در این مدل مورد توجه قرار گیرد (حسینی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۷۸). تعاونی‌های عضو سرمایه‌گذار، از لحاظ نوع سهم منتشره به چهار دسته واحدهای مشارکتی^۳، واحدهای تجهیز سرمایه‌ای^۴، سهام ممتاز قابل بازخرید^۵ و طرح‌های سهام کارکنان^۶ تقسیم می‌شوند که در ادامه به توضیح مختصر هر کدام می‌پردازیم:

۳.۲.۱ واحدهای مشارکتی یا سهام‌های مشارکتی

در سال ۱۹۹۱ شرکت تعاونی Campina Melkunie در هلند که در تولید محصولات لبنی فعالیت می‌کند، اقدام به انتشار این نوع سهم در بین اعضا خود کرد. سهام‌های مشارکتی، غیر قابل انتقال، قابل بازخرید، بدون حق رأی، و دارای حقوق مالکیتی برای مالک آن است. این سهام به عنوان مشارکت صاحب آن در فعالیت سودآور یک سال شرکت است و دارنده سهم به میزان حق خود در تصاحب سود شرکت سهیم است. شرکت Cmpina در سال ۲۰۰۱ خرید این نوع سهام را برای همه اعضای خود اجباری کرد تا همه اعضا در فرآیند تحویل شیر تولید شده در آن سال سهیم باشند (Chaddad, 2004, p.354).

¹ Member Investor Cooperative

² Bonus Share

³ Participation Units

⁴ Cooperative Capitalization Units (CCUs)

⁵ Redeemable Preference Shares

⁶ Employee Share Schemes

۳.۲.۲ واحدهای تجهیز سرمایه‌ای

واحد تجهیز سرمایه تعاونی^۱، یک دارایی شخصی منعطف است که می‌تواند به عنوان سرمایه طراحی شود و یا برخی عناصر یک ابزار وام را داشته باشد و بر اساس شرایط صدور می‌تواند در هر کجا در طول پیوستاری از یک سهم ممتاز قابل بازخرید تا یک سند قرضه عادی سازمان‌دهی شود. CCU نوعی سرمایه است؛ البته این سرمایه، سرمایه سهام تعاونی نیست. دارنده CCU از همان حقوقی برخوردار است که دارنده سهم عادی بهره‌مند می‌باشد. هر دارنده CCU یک حق رأی در جلسات دارندگان CCU دارد. در صورتی که ۷۵ درصد دارندگان CCU موافقت نمایند و دارنده CCU حقوقی نداشته باشد یا حقوق یک عضو را نداشته باشد، حقوق آن‌ها می‌تواند تنها بر مبنای نحوه صدور سهام متغیر باشد (Pischke & Rouse, 2004, p.28).

تعاونی‌ها تنها در صورتی می‌توانند CCU صادر نمایند که شرایط صدور به تأیید اعضا رسیده باشد. دارنده سهم CCU از حقوق اعضا برخوردار نیست و به عنوان عضو در نظر گرفته نمی‌شود. برای حصول اطمینان از اینکه سرمایه اعضا کاهش پیدا نکند، CCUها ممکن است جدای از سودی که در صورت عدم صدور CCU برای تقسیم در دسترس خواهد بود، یا جدای از عواید صدور سهام جدید با CCUای که صدور آن تأیید شده است، بازخرید شوند. از آنجا که CCUها بخشی از سرمایه سهام تعاونی نیستند، بازخرید آن‌ها کاهشی در سرمایه سهام تعاونی ایجاد نمی‌کند. در این روش لازم است شرایط مربوط به حق رأی، نرخ‌های بهره و نحوه مبادله در قانون تعاون یا اساسنامه تعاونی قید شود (همان).

۳.۲.۳ سهام ممتاز قابل بازخرید

این نوع سهام ممتاز منتشر شده قابل انتقال نیست. به دارندگان این نوع سهام سود تعلق می‌گیرد و سهام مذکور فاقد حق رأی است و در صورت کناره‌گیری عضو، قابل بازخرید می‌باشد. این نوع سهام طراحی شده است تا بخشی از رشد دارایی تعاونی برای اعضا آزاد شود. در این روش لازم است شرایط مربوط به صدور سهام، ارزش سهام و حقوق رأی‌دهی در قانون یا اساسنامه تعاونی تعیین شود (همان، ص ۲۹).

هر چند سهام ممتاز قابل بازخرید را نمی‌توان انتقال داد؛ ولی قابل ارزش‌گذاری است. هر ساله یک تیم تخصصی وظیفه ارزش‌گذاری این سهام صادر شده را دارند. آن‌ها بر اساس میزان فعالیت تجاری شرکت تعاونی و عملکرد آن ارزش هر ورقه سهام را مشخص می‌کنند. بر همین اساس، اعضای که قصد خرید سهام جدید را داشته باشند باید به آن قیمت بخرند یا کسانی که قصد فروش سهام ممتاز خود به شرکت را دارند، می‌توانند به قیمت اعلام شده سهام خود را بفروشند و از منافع سرمایه‌ای فروش سهام خود بهره ببرند. البته شرکت، سهام کسانی را بازخرید می‌کند که قصد خروج از شرکت را دارند یا فعالیت خود در تولید یا خدمات شرکت تعاونی را کاهش داده‌اند (Chaddad, 2004, p.354).

¹ CCU

۳.۲.۴ طرح‌های سهام کارکنان

در این روش برای مدیریت و یا کارکنان سهام صادر می‌شود، به نحوی که آن‌ها می‌توانند دارای حق مالکیت شوند و یا در طرح‌های موفق شرکت سهامی باشند. در این روش لازم است نوع خاصی از سهام با شرایط مربوط به ارزش آن، محدودیت انتقال و نرخ بازگشت آن در قانون یا اساسنامه تعاونی تعیین شود (Pischke & Rouse, 2004, p.30).

۳.۳ تعاونی‌های نسل جدید^۱

تعاونی‌های نسل جدید نقطه عزیمتی برای خارج شدن از تعاونی‌های متداول است. در این نوع تعاونی‌ها سعی شده تا امکان نقل و انتقال حق عضویت‌ها که به عنوان «حق واگذاری»^۲ شناخته می‌شود، به‌وجود آید. دلیل این کار ایجاد یک بازار ثانوی و افزایش نقدشوندگی است تا ارزش واقعی هر حق واگذاری به‌دست آید.

این نوع تعاونی‌ها که در اواخر دهه پایانی قرن بیستم و در پی افزایش مشکلات تأمین مالی تعاونی‌ها توسعه یافتند، بیشترین گسترش را در بخش تعاونی‌های کشاورزی داشته‌اند. اعضا در این نوع تعاونی‌ها ملزم به واگذاری مقدار خاصی از محصولاتشان طی یک دوره خاص و بر طبق قراردادی مشخص به تعاونی هستند و تعاونی نیز ملزم به دریافت محصولات و بازاریابی آن‌ها در بازار می‌باشد. مهمترین مزیت این کار، این است که اعضا می‌توانند ریسک ناشی از سرمایه‌گذاری خود را کنترل و توزیع کنند و از طریق انتقال حق واگذاری خود به تسهیم ریسک اقدام کنند. همین عامل باعث افزایش انگیزه سرمایه‌گذاران برای سرمایه‌گذاری و خرید حق واگذاری تعاونی‌ها شد. البته به‌وجود آوردن یک بازار فعال و رقابتی برای مبادله سهم تعاونی‌ها مورد نیاز است تا متقاضیان بتوانند در این بازار تقاضای خرید خود را اعلام کنند و در بستر عرضه و تقاضای بوجود آمده ارزش واقعی هر سهم مشخص شود.

این مدل‌ها هر چند بسیار موفق هستند، ولی باز هم مشکل تعاونی‌های متداول را دارا هستند و آن محدود بودن اعضا است. عضویت در این نوع تعاونی‌ها آزاد نیست و حق مالکیت به اعضای شرکت محدود است. حق واگذاری نیز تنها به تولیدکنندگان واجد شرایط با تأیید هیئت‌مدیره قابل انتقال است. ورود و خروج تنها در یک قالب مشخص و با اجازه هیئت مدیره امکان دارد؛ به همین خاطر در نسل جدید تعاونی‌ها شاهد آن هستیم که همین محدودیت نیز برداشته شده و امکان ورود منابع خارجی وجود دارد (Chaddad, 2004, p.354). البته مزایای مختلفی می‌توان برای این نوع تعاونی‌ها برشمرد. وجود مشوق‌هایی برای سرمایه‌گذاری، وجود معیارهای عملکردی، وجود مشوق‌هایی برای مدیریت، وجود منابع دائمی تأمین مالی سرمایه سهام و امکان بازگشت نقدی سرمایه از مزایای این مدل تعاونی‌ها می‌باشد. از آنجا که هر مدل خالی از عیب نیست، وجود موانعی برای ورود اعضا جدید نیز از عیوب این مدل است. همچنین نبود نقدشوندگی در بازار ثانوی برای حق واگذاری و ظرفیت تحمل ریسک اعضا از دیگر عیوب به شمار می‌رود (حسینی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۷۸).

¹ New Generation Cooperatives

² Delivery Rights

۳.۳.۱ سند تعهد^۱

در این روش اعضا برای یک دوره زمانی خاص، وجوه مالی خود را به دست تعاونی می‌سپارند و تعاونی نیز توافق و تعهد می‌نماید تا حجم خاصی از سود را پس از طی این دوره به آن‌ها بپردازد. در صورت انصراف، هر یک از اعضا مراتب را به اطلاع شرکت می‌رساند و در صورت تأخیر در این کار جریمه خواهد شد. در این روش شرایط مربوط به بازپرداخت سود، دوره زمانی نگهداری وجوه توسط تعاونی و چگونگی رأی دهی (در صورت وجود) در اساسنامه تعیین می‌شوند (Pischke & Rouse, 2004, p.29).

۳.۳.۲ تعاونی دارای اوراق قرضه قابل مبادله^۲

یکی از جذابترین گزینه‌ها برای شرکت‌های تعاونی انتشار اوراق قرضه است. زیرا در صورت انتشار اوراق قرضه کنترل شرکت از دست اعضا خارج نمی‌شود. شرکت‌ها با انتشار اوراق قرضه، سرمایه مورد نیاز خود را بدست می‌آورند و در عوض در قبال اوراقی که منتشر کردند متعهد به پرداخت مبلغی ثابت به عنوان بهره اوراق می‌شوند. این اوراق به واسطه اعتباری که دارد، دارای ارزش بازاری است و در بازار معامله می‌شود. هر چند انتشار این اوراق باعث جذب سرمایه‌گذار خارجی و تأمین مالی برای شرکت تعاونی می‌شوند ولی این اوراق در ردیف اوراق بدهی قرار می‌گیرد و به عنوان سرمایه‌گذاری بدون ریسک برای صاحب اوراق محسوب می‌شود (van & Bijman, 2006, p 4). شرکت تعاونی به واسطه انتشار اوراق، ریسک زیادی را متحمل می‌شود. چرا که متعهد به پرداخت بهره ثابت می‌شود. در هر شرایطی حتی در شرایط سودآوری این حالت برای شرکت‌ها مطلوب نمی‌باشد. از طرف دیگر بحث شرعی نبودن اوراق قرضه نیز مطرح است. لذا هر چند در دنیا اوراق قرضه طرفدارانی دارد ولی در کشور ایران به دلیل شرعی نبودن این گونه اوراق قابل استفاده نمی‌باشند.

۳.۳.۳ تعاونی‌هایی با واحدهای مستقل دارای سرمایه در حال افزایش^۳

این مدل، محدودیت تعاونی‌های متداول که حقوق مالکیت محدود به اعضا بود را تقلیل می‌دهد. همچنین با این اقدام، شرکت تعاونی به یک شرکت سهامی تبدیل نمی‌شود، چرا که سهام این شرکت توسط یک نهاد مجزا و به طور غیر مستقیم به فروش می‌رسد. این نهاد مجزا می‌تواند به سه شکل ائتلاف راهبردی، تراست و یا شرکت تابعه باشد که توضیح هر کدام خواهد آمد.

۳.۳.۳.۱ ائتلاف راهبردی^۴

در این مدل، شرکت تعاونی می‌تواند با تشکیل یک ائتلاف که اعضای آن جدای از اعضای تعاونی است به جذب سرمایه از منابع بیرونی و غیر از اعضا اقدام کند. در واقع شرکت‌های تعاونی به تأمین مالی غیر مستقیم اقدام کرده‌اند. به طور مثال شرکت Dairy Farmers of America از همین ساختار برای تأمین مالی برای حضور در صنعت تولید شیر استفاده کرد. این مدل که به نوعی

¹ Debentures

² Externally Tradable Subordinate Onds

³ Cooperatives with Capital-Seeking Entities

⁴ Strategic Alliances

سرمایه‌گذاری مشترک محسوب می‌شود باعث شد این شرکت ۳۰ درصد تولید شیر را به دست بگیرد و بتواند قیمت شیر را در شرایط بازار رقابتی، خود تعیین کند (Chaddad, 2002, p.13).

ائتلاف راهبردی را می‌توان نوعی سرمایه‌گذاری مشترک دانست^۱ در سرمایه‌گذاری مشترک، دو شرکت تصمیم می‌گیرند که برای انجام یک پروژه سودمند و پربازده، منابع خود را به اشتراک بگذارند. تفاوت ائتلاف راهبردی با سرمایه‌گذاری مشترک این است که ائتلاف معمولاً خیلی کوتاه مدت است و به اشتراک‌گذاری منابع در سطح پایینی انجام می‌شود. به هر حال شرکت‌ها به خاطر محدودیت منابع مالی برای اجرای بعضی پروژه‌ها حاضر به ائتلاف راهبردی با سایر شرکت‌ها می‌شوند. هر چند در ائتلاف شرکت‌ها منافع را به اشتراک می‌گذارند، ولی استقلال خود را حفظ می‌کنند. ائتلاف راهبردی به شرکت‌ها کمک می‌کند تا بتوانند منافع زیادی کسب کنند. به طور مثال به آن‌ها کمک می‌کند تا وارد یک فرایند مؤثر شوند یا فعالیت خود را به بازارهای جدید گسترش دهند یا بتوانند با یک رقیب خود همکاری کنند و منافع را به اشتراک گذارند (www.investopedia.com).

۳.۳.۳.۲ شرکت تراستی^۲

در این مدل شرکت تعاونی به تأسیس یک واحد مجزای فاقد قدرت اجرایی اقدام می‌کند تا بتواند سرمایه مورد نیاز خود را از خارج شرکت و اعضای آن به‌دست آورد. این سرمایه برای پروژه‌های سرمایه‌گذاری شرکت جذب می‌شود. شرکت Diamond of California's Cumulative Recourse Offered Preferred Shares (CROPS) که در زمینه پرورش درخت گردو فعالیت می‌کند از همین ساختار برای تأمین مالی پروژه جدید خود استفاده کرد. این شرکت با این کار اقدام به انتشار نوعی سهام ممتاز یا همان تراست نمود که این اوراق ۱۲ ساله، دارای پرداخت‌های ثابت و بدون حق رأی بودند و با استقبال نیز مواجه شد (Chaddad, 2002, p.13). شرکت تراستی به نوعی عامل مالی یا عامل پرداخت یک شرکت یا دولت محسوب می‌شود. در واقع شرکت‌ها از طریق شرکت تراستی انتشار اوراق قرضه، سهام، برنامه‌ریزی املاک، ثبت نام سهام، انتقال سهام و کلیه امور مالی مشابه را انجام می‌دهند (www.businessdictionary.com).

۳.۳.۳.۳ شرکت تابعه^۳

در سال ۱۹۸۶ شرکت تعاونی Kerry Cooperative Cream Eries Ltd که در زمینه محصولات لبنی در ایرلند فعالیت می‌کند، از این مدل برای تأمین مالی خارجی پروژه خود استفاده کرد. این شرکت همه اموال خود را به یک شرکت مجزای سهامی به نام Kerry Group PLC انتقال داد و در عوض خود مالک اکثر سهام آن شد. به این طریق شرکت Kerry توانست سرمایه اضافی مورد نیاز خود را از طریق عرضه سهام شرکت PLC در بورس لندن و دابلین بدست آورد. این مدل به قدری مورد استقبال دیگر شرکت‌ها قرار گرفت که در جهان به Irish model معروف است. مدل ایرلندی در نقاط دیگر جهان نیز طرفدارانی پیدا کرد و شرکت‌های زیادی در آمریکا، استرالیا، فرانسه و دیگر کشورها از این مدل استفاده کرده‌اند (Chaddad, 2002, p.13).

¹ Joint Venture

² Trust Companies

³ Subsidiaries

مزایای این تعاونی‌ها به طور خلاصه عبارتند از (حسینی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۷۸):

۱. دایمی بودن تأمین سرمایه سهام از افراد غیر عضو؛
۲. دسترسی به بازارهای سرمایه؛
۳. وجود حق مالکیت نامحدود؛
۴. سرمایه سهام شرکت دارای ارزش بازاری است؛
۵. اعضا به عایدات حاصل از سرمایه و درآمدهای تسهیمی دسترسی دارند.

با این وجود، مسایلی مانند نظارت، واگرایی منافع، قیمت انتقال، پیش‌بینی سهم بازار، لزوم اجرا و تبدیل شدن به شرکت سرمایه محور از ملاحظات است که باید در این مدل مورد توجه قرار گیرد.

۳.۳.۴ تعاونی‌های سهامی - سرمایه‌گذار^۱

در این مدل، شرکت تعاونی دارای سرمایه‌ای است که از طریق سهام و نه از اعضای خود تعاونی حاصل شده است. در واقع شرکت‌های تعاونی سهامی، اقدام به انتشار نوعی سهام جدید می‌کنند که در کنار سهم رایج در شرکت‌های تعاونی متداول و عضو محور است. سهامی که منتشر می‌شود می‌تواند در شرکت‌های گوناگون انواع مختلفی داشته باشد که بر اساس حقوق مالکیتی سهامداران شامل سود، تحمل ریسک، قابلیت بازخرید و قابلیت انتقال به انواع مختلف تقسیم می‌شود. بر همین اساس می‌توان این نوع شرکت‌های سهامی را به سه دسته اصلی تقسیم کرد: شرکت‌های دارای سهام ممتاز، سهام عادی بدون رأی و گواهی‌های سهام‌داری (Chaddad, 2004, p.357).

۳.۳.۴.۱ سهام ممتاز^۲

کو بانک^۳ یک بانک معتبر است که تا سال ۲۰۰۱ در حدود ۳۰۰ میلیون دلار سرمایه از طریق انتشار سهام ممتاز جذب کرده است. سهام ممتاز این بانک بدون حق رأی، دارای پرداخت ثابت و غیر قابل بازخرید می‌باشد. همچنین در سال ۲۰۰۱ شرکت تعاونی CHS یکی از بزرگترین شرکت‌های تعاونی ناحیه‌ای در آمریکا به شمار می‌رفت که ۵۰ میلیون دلار سهام ممتاز را منتشر کرده است. سرمایه‌گذاران خارج از شرکت می‌توانند با خرید حداقل ۱۰۰۰ دلار از سهام ممتاز این شرکت سود مؤثر ۸ درصد در سال دریافت کنند. سهام ممتاز این شرکت اجازه حق رأی به صاحبان آن را نمی‌دهد (Chaddad, 2004, p.358). سهام ممتاز می‌تواند ویژگی‌های متفاوتی داشته باشد. در این روش، انواع متفاوت سهام که فاقد حق رأی یا حقوق فرعی دیگری هستند به وسیله اعضا و یا افراد غیر عضو قابل خرید می‌باشند. به این نوع سهام ممکن است بهره تعلق گیرد و یا دارنده آن در تقسیم سود سهیم باشد. این

¹ Investor-Share Cooperatives

² Preferred Stock

³ CoBank

نوع سهام اغلب در بازارهای ثانوی مبادله می‌شوند. در این روش باید شرایط صدور، حق رأی‌دهی، نرخ بازگشت و قابلیت انتقال در قانون یا اساسنامه تعاونی تعیین شود (Pischke & Rouse, 2004, p.29).

۳.۳.۴.۲ سهام عادی بدون رأی^۱

در سال ۱۹۹۶ شرکت تعاونی Saskatchewan Wheat Pool (SWP) که شرکت معروف کانادایی فعال در زنجیره تولید گندم فعالیت است، اقدام به تبدیل سهم‌های خود به سهام عادی بدون حق رأی کرد. این سهام به همه اعضای شرکت تعاونی، مدیران و کارمندان اعطا و همچنین در بورس سهام تورنتو نیز عرضه شد. در حال حاضر، سهامداران به آسانی سهام این شرکت را خرید و فروش می‌کنند. سهم قبلی شرکت همچنان در اختیار اعضا همسرانشان و سازمان‌های ذیربط قرار دارد که غیر قابل انتقال، غیر قابل ارزیابی و البته دارای حق رأی می‌باشد. در واقع شرکت SWP با این تغییر ساختار قصد داشت که ریسک ناشی از سرمایه‌گذاری در فرآوری‌های غذایی که ارزش افزوده خوبی ایجاد می‌کند را تسهیم کند و همچنان کنترل شرکت در دست اعضای اصلی شرکت باشد. درواقع، این مدل که سهامداران فاقد حق رأی در کنار اعضای دارای حق رأی قرار بگیرند یک مدل محبوب و پرتعداد در شرکت‌های وابسته به صنعت کشاورزی در استرالیا مثل شرکت Australian Agricultural Co و AWB Ltd می‌باشد. (Chaddad, 2004, p.358).

۳.۳.۴.۳ گواهی‌های سهام‌داری^۲

این نوع شرکت‌ها در فرانسه وجود دارند، جایی که مجلس قانون‌گذار این کشور در سال ۱۹۹۲ برای اتحادیه‌های تعاون غیر عضو محور، این مدل را به تصویب رساند. بر اساس این مدل، سرمایه‌گذاران خارجی می‌توانند عضو شرکت شوند و از طریق خرید این اوراق در اتحادیه‌های تعاونی سرمایه‌گذاری کنند (Chaddad, 2002, p.16).

۳.۳.۴.۴ مدل دی جی بانک، بانک تعاونی آلمان

دی جی بانک، مؤسسه مرکزی مالی در بخش تعاون و از نظر تعداد اعضاء بزرگترین تشکیلات اقتصادی در آلمان محسوب می‌شود. دی جی بانک، بانک مرکزی تهاتری، گرداننده نقدینگی و تأمین کننده خدمات برای کل بخش اعتبار تعاونی می‌باشد. در حالی که دی جی بانک از نیازهای متخصصان نظام بانکی حمایت کرده و دسترسی به خدمات ویژه بانکی را میسر می‌سازد، از طریق گروه دی جی بانک، خدماتی چون رهن بانکی، پس انداز و وام، سرمایه‌گذاری، اجاره، امور کارگزاری، سرمایه‌گذاری سهامی و پروژه‌ای، و امور بیمه - ای نیز انجام می‌شود (گروه ترجمه، ۱۳۷۳، ص ۲۶).

دی جی بانک، یک بانک بین المللی است که هرگونه خدمات امکان پذیر بانکی را انجام می‌دهد و همواره در صدد بهبود و گسترش ارایه خدمات خود به بازار بزرگتر و مشتریان تعاونی‌های محلی اعتبار می‌باشد و در عین حال با همکاری نزدیک با کاربران، فعالیت‌های جدید بانکی را به بازار ارائه می‌دهد. از آنجا که تمامی خدمات دی جی بانک، حتی اگر در ابتدا عمدتاً برای مصرف

¹ Nonvoting Common Stock

² Investor Participation Shares

بانک‌های تعاون محلی ارایه شوند، به نرخ‌ها و با شرایط استاندارد و بدون هیچ‌گونه تعهد به مورد اجرا گذارده می‌شوند، طبعاً متأثر از فشارهای رقابتی از سوی دیگر عرضه‌کنندگان خدمات بانکی مشابه خواهند بود. کیفیت ارایه شده از سوی مؤسسه مرکزی نظام پولی تعاون به نحوی است که حتی در بازار آزاد و کاملاً اختیاری، وفاداری و صداقت بانک‌های محلی تعاون بیش از ۹۵ درصد برآورده می‌شود (همان).

در عین حال، بانک در سال ۱۹۷۵ شخصیت حقوقی خود را به موجب قانون عمومی به دست آورد. از آن زمان به بعد دی جی بانک آلمان هم به عنوان یک بانک بین‌المللی تجاری و هم‌چنین مؤسسه مرکزی مالی نظام تعاونی آلمان به فعالیت خود ادامه داد. دی جی بانک از سال ۱۹۹۸ یک شرکت سهامی محسوب می‌شود. این بانک مجمع عمومی سالانه، هیئت نظارت و هیأتی از مدیران عامل دارد. در حال حاضر سهام بانک در بازار بورس معامله نمی‌شود. بیش از ۹۰ درصد سرمایه ثبتی بانک، مستقیماً یا غیر مستقیم در اختیار شرکت‌های مرکزی و تعاونی قرار دارد. دی جی بانک، علاوه بر تبعیت از قانون شرکت‌های آلمان، تابع برخی مقررات خاص نیز می‌باشد. سرمایه ثبتی آن به صورت سهام ثبتی محدود - قابل انتقال منتشر شده و ساختار سهام ثبتی محدود - قابل انتقال از سوی مجمع بسته سهام‌داران تعاونی تعیین می‌گردد (همان، ص ۲۷).

به نظر می‌رسد که قوانین ایران سه نوع شرکت تعاونی را پیش‌بینی کرده است: ۱- تعاونی متعارف؛ ۲- تعاونی سهامی عام و ۳- تعاونی فراگیر ملی. در بالا به مشخصه‌ها و برخی مدل‌های تعاونی متعارف اشاره شد. در ادامه به تعاونی فراگیر ملی و تعاونی سهامی عام به صورت تفصیلی‌تر اشاره می‌شود. یکی از مدل‌هایی هم که در ایران مصوب شده مدل تعاونی‌های سهامی عام است. از آنجایی که این مدل مشابهی در سایر کشورها ندارد، ضرورت دارد که با دقت بیشتری مورد بررسی قرار گیرد تا بتوان در طراحی نهایی، نقاط ضعف و قوت آن را لحاظ نمود. لازم به ذکر است قانون علاوه بر تعاونی‌های سهامی عام از تعاونی‌های فراگیر ملی نیز نام برده است و دستورالعمل تشکیل این نوع تعاونی‌ها را صادر کرده است. با این حال ساختار این تعاونی‌ها از همان ساختارهای سنتی تعاونی تبعیت می‌کنند با این تفاوت که هدف خود را فقرزدایی قرار داده و عضویت در آن‌ها به شکل فراگیرتری صورت می‌گیرد.

۴ تعاونی فراگیر ملی

تعاونی‌های فراگیر ملی نوعی تعاونی متعارف است که برای فقرزدایی از سه دهک پایین درآمدی تشکیل می‌شود و عضویت سایر افراد در این تعاونی آزاد است ولی در آغاز تشکیل حداقل ۷۰ درصد اعضای آن باید از سه دهک پایین درآمدی باشند (ماده ۱- دستورالعمل تشکیل شرکت‌های تعاونی فراگیر ملی). فقر زدایی به عنوان هدف شرکت تعاونی متعارف فراگیر ملی، از طریق اشتغال، بهبود وضع شغلی، بهبود معیشتی یا تلفیقی از آن‌ها حسب نوع و موضوع فعالیت تعاونی محقق می‌شود (بند ب - ماده ۱- شرایط تشکیل تعاونی‌های متعارف فراگیر ملی). هر چند این نوع تعاونی‌ها در قانون به عنوان تعاونی نوع جدید شناخته می‌شود ولی در واقع ساختار این تعاونی‌ها با تعاونی‌های متداول تفاوتی ندارد.

۵ شرکت تعاونی سهامی عام

در ماده ۵۴۲- لایحه تجارت اصل ۸۵ قانون اساسی در تعریف این شرکت آمده است: «شرکت تعاونی سهامی عام شرکتی است که تمام سرمایه آن به سهام تقسیم و بخشی از سرمایه آن به وسیله عموم تأمین می‌شود و تعداد سهام هر یک از سهامداران از میزان مشخصی که به موجب این قانون تعیین می‌شود، تجاوز نمی‌کند. سهامدار شرکت تعاونی سهامی عام جز آنچه که به عنوان آورده تعهد کرده است، مسؤولیتی در قبال دیون شرکت ندارد».

طبق ماده ۱۱ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی «وزارت تعاون موظف است تمهیدات لازم را به منظور تشکیل و توسعه تعاونی‌های سهامی عام با رعایت شرایط زیر معمول داشته و بر حسن اجرای آن نظارت نماید».

۵.۱ میزان تملک سهام در شرکت‌های تعاونی سهامی عام

شرکت تعاونی سهامی عام با گرایش‌های مختلف	
نوع سهامدار	حداکثر سهم در شرکت تعاونی
شخص حقیقی	۰/۵ درصد سرمایه
شخص حقوقی	۵ درصد سرمایه
شخص حقوقی که تعاونی سهامی عام یا فراگیر ملی است	۱۰ درصد سرمایه
شخص حقوقی دولتی و یا مجموع آن‌ها در مناطق کمتر توسعه‌یافته	۴۹ درصد سرمایه
شخص حقوقی دولتی و یا مجموع آن‌ها در سایر مناطق	۲۰ درصد سرمایه
مؤسسه عمومی غیردولتی	۲۰ درصد سرمایه
مجموع مؤسسات عمومی غیردولتی	۴۹ درصد سرمایه
مجموع شرکت‌های دولتی و مؤسسات عمومی غیر دولتی	۴۹ درصد سرمایه

شرکت تعاونی سهامی عام با گرایش بانک	
نوع سهامدار	حداکثر سهم در بانک
شخص حقیقی	۵ درصد سرمایه
شخص حقوقی	۵ درصد سرمایه
شخص حقوقی که شرکت سهامی عام یا تعاونی سهامی عام است	۱۰ درصد سرمایه
بانک دولتی و غیردولتی و مؤسسه مالی و اعتباری	۱ درصد سرمایه
شخص حقوقی غیردولتی که بخشی از سرمایه و یا سهام آن‌ها متعلق به دولت و یا شرکت‌های دولتی بوده و یا تحت مدیریت بخش دولتی هستند	صفر درصد سرمایه

- ۱- در شرکت‌های تعاونی سهامی عام برخلاف تعاونی متعارف، مبنای رأی‌دهی سرمایه و درصد آن است [ماده ۱۲].
- ۲- در مورد افزایش سرمایه در قانون پیش‌بینی شده که اگر سهامداران از حق تقدم استفاده نکنند، کارکنان غیر سهامدار هم از چنین حق تقدمی برخوردارند [بند ۴ ماده ۱۲] یعنی یک حق تقدم ثانوی در قانون لحاظ شده که این موضوع در قانون تجارت وجود ندارد. در ضمن، این حق تقدم برای سهامداران است و سایر افراد مساوی هستند و ملاک هم زودتر مراجعه کردن می‌باشد.
- ۳- در این قانون پیش‌بینی شده که شرکت‌های تعاونی سهامی عام می‌توانند در اتحادیه‌های تعاونی عضو شوند [بند ۷ ماده ۱۲]. این یک سیاست دوگانه است چرا که از یک سو، شرکت را سهامی تلقی کرده‌ایم و از سوی دیگر، از باب عضویت و استفاده از حمایت‌های تعاونی، شرکت را تعاونی می‌دانیم. یعنی تعریف را به سهامی عام انجام می‌دهیم ولی ماهیت را به تعاونی تبدیل می‌کنیم.
- ۴- در مورد اعمال نظارت بر این شرکت‌ها بر اساس ماده ۱۲، «وزارت تعاون موظف است تمهیدات لازم را به منظور تشکیل و توسعه‌ی تعاونی‌های سهامی عام با رعایت شرایط ذیل معمول داشته و بر حسن اجرای آن نظارت نماید.» اگرچه وزارت تعاون برای اعمال نظارت خود، اساسنامه نمونه با تأیید سازمان بورس و اوراق بهادار تهیه نموده ولی خود وزارت تعاون، یک تلقی‌ای از قانون بخش تعاون دارد که کلیه‌ی اساسنامه‌ها، صلاحیت اعضا و کلیه صورتجلسه‌ی مجامع قبل از آگهی شدن باید به تأیید وزارت تعاون برسد. به عبارت دیگر، از نظارت شکلی فراتر رفته و وارد بررسی محتوایی نیز شده است. آنچه در قانون آمده نظارت بر حسن اجراست مانند کاری که اداره ثبت شرکت‌ها انجام می‌دهد یعنی وزارت تعاون صرفاً باید صورت جلسات را کنترل و در صورت مغایرت اعلام کند و نیازی به تأیید نیست. در حالی که اکنون رویه وزارت تعاون تأیید است و به نظر می‌رسد که وزارت تعاون چنین اختیاری را ندارد. لذا کنترل‌هایی که وزارت در باب تعاونی‌ها اعمال می‌کند نسبت به تعاونی - های سهامی عام هم اعمال خواهد کرد. رویه ثبت شرکت‌ها هم این است که برای ثبت باید تأییدیه وزارت تعاون را ارائه نمایند.
- ۵- سهام شرکت‌های تعاونی سهامی عام: شرکت‌های سهامی عام طبق قانون تجارت مجاز به انتشار سهام با نام و بی‌نام هستند. در قانون اصل ۴۴ در مورد شرکت‌های تعاونی سهامی عام در بند ۶ ماده ۱۲ مقرر شده که «کلیه ی سهام با نام بوده و تملک یا نقل و انتقال آن منوط به به ثبت در دفتر سهام شرکت و رعایت سقف مالکیت سهام مقرر در اساسنامه به تشخیص هیئت مدیره است که نباید از سقف مقرر در این ماده تجاوز کند. هر توافقی بر خلاف حکم این بند باطل و بلا اثر خواهد بود» علت اینکه باید سهام با نام باشد، کنترل سقف سهامی است که قبلاً ذکر گردید. اگر سهام بی نام باشد نقل و انتقالات با دست به دست شدن صورت می‌گیرد که در این صورت دیگر امکان کنترل وجود نخواهد داشت.
- ۶- در بند ۴ ماده ۱ آیین نامه اجرایی نحوه بلوک‌بندی در شرکت‌های تعاونی سهامی عام، مصوب ۱۳۸۸ چنین آمده : «اگر سهم مستقیم و غیر مستقیم هر سهامدار از سهام شرکت، از یکصدم درصد سهام شرکت بیشتر نباشد به او سهامدار خرد می‌گوییم.» این یک تفاوت دیگر است که به نسبت قانون تجارت، این سقف ایجاد شده است. فرض در شرکت سهامی این است که سهامداران خرد، نسبت خاصی ندارند و به طور کلی کسانی هستند که به دلیل تعدد سهامداران، تأثیر گذاری آن‌ها در اداره شرکت کم است و در اقلیت هستند. حق رأی یکی از اساسی‌ترین حقوق ناشی از مالکیت سهم است که به سهامدار امکان می‌دهد در تصمیمات دسته جمعی راجع به شرکت مشارکت داشته باشد. حق رأی سهامداران در شرکت سهامی، در اصل تابع اصل نسبیت است. یعنی هر کس

در شرکت سهام بیشتر داشته باشد، از حق رأی بیشتری برخوردار است (اسکینی، ج ۲، ۱۳۸۸، ص ۹۹). ولی در اینجا می‌گوییم: سهامدار خرد کسی است که سهم او از یک صدم بیشتر نباشد. یعنی سهامدار عمده ی ما در این قانون بین یکصدم و نیم درصد است یعنی سهامداران خرد شرکت های سهامی در این جا (در شرکت تعاونی سهامی عام) سهامدار عمده می‌شوند. البته هدف از این امر مشارکت دادن افراد بیشتر در شرکت های تعاونی سهامی عام است.

۷- در بند ۵ ماده ۱۲ پیش‌بینی شده که «مجامع عمومی در تعاونی سهامی عام که تعداد سهامداران آن از ۵۰۰ نفر بیشتر باشد با بلوک‌بندی برگزار خواهد شد. هر یک از سهامداران مخیر هستند از طریق بلوک، نماینده انتخاب کنند و یا مستقیماً در مجمع عمومی حضور یابند. برای رعایت حقوق سهامداران خرد، نحوه بلوک‌بندی در آیین‌نامه‌ای تعیین می‌شود که مشترکاً توسط وزارت تعاون و وزارت امور اقتصاد و دارایی پیشنهاد و به تصویب هیئت وزیران می‌رسد».

۵.۲ مزایای تشکیل شرکت تعاونی سهامی عام

این شرکت‌ها علاوه براین‌که از مزایای قانون تجارت استفاده می‌نماید، از مزایای مربوط به شرکت‌های تعاونی نیز استفاده می‌کند که به شرح ذیل می‌باشند:

۱. درآمد مشمول مالیات تعاونی‌ها مشمول ۲۵ درصد تخفیف می‌باشد.
۲. در کلیه مواردی که دولت برای حمایت از بخش غیردولتی مشوق‌هایی را به‌جز مالیات‌ها، ارایه می‌کند، این حمایت برای تعاونی‌ها بیست درصد بیش از بخش غیرتعاونی خواهد بود؛
۳. تخفیف حق بیمه سهم کارفرما برای اعضا شاغل در هر تعاونی به میزان بیست درصد؛
۴. حمایت بانک توسعه تعاون از شرکت‌های تعاونی به عنوان بانک تخصصی بخش تعاونی؛
۵. ارایه مشاوره، کمک به ارتقا بهره‌وری، آموزش کارآفرینی، مهارت و کارآموزی به‌صورت رایگان؛
۶. پرداخت یارانه سود تسهیلات بانکی و سایر هزینه‌های سرمایه‌گذاری اولیه برای راه‌اندازی شرکت تعاونی.

۵.۳ مجوزهای لازم برای تشکیل و ثبت تعاونی

مجوزهایی که در فرآیند تشکیل و ثبت تعاونی باید اخذ شود به شرح ذیل است:

- ۱- مجوز وزارت تعاون؛
- ۲- مجوز دستگاه تخصصی ذیربط؛
- ۳- مجوز سازمان بورس و اوراق بهادار؛
- ۴- مجوز مرجع ثبت شرکت‌ها.

۵.۴ تفاوت‌های شرکت تعاونی سهامی عام و شرکت تعاونی متعارف

در جدول زیر تفاوت‌های میان شرکت تعاونی سهامی عام با شرکت تعاونی مصرف در ۱۶ مورد بیان شده است.

ردیف	شرکت تعاونی سهامی عام	شرکت تعاونی متعارف
۱	شرکت‌های تعاونی سهامی عام بر اساس قانون تجارت و قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ تشکیل می‌شود.	شرکت‌های تعاونی متعارف براساس قانون بخش تعاونی تشکیل می‌شود.
۲	در شرکت‌های تعاونی سهامی عام «سرمایه» اهمیت بسیاری دارد.	در شرکت‌های تعاونی متعارف «عضو» اهمیت بسیاری دارد.
۳	در این نوع تعاونی هرکس به میزان سهم خود حق رأی دارد (به همین دلیل انگیزه کافی سرمایه‌گذاری برای افراد حقیقی و حقوقی ایجاد می‌شود).	در این نوع تعاونی هر عضو با هر میزان سهام فقط یک حق رأی دارد.
۴	سهام این تعاونی می‌تواند در بورس عرضه گردد.	سهام این تعاونی نمی‌تواند در بورس عرضه گردد.
۵	درموقع تأسیس و در طول فعالیت، سرمایه شرکت نباید از پنج میلیارد ریال کمتر باشد.	تعیین میزان سرمایه و ارزش سهام به عهده هیئت مؤسس تعاونی است و میزان آن در اساسنامه مصوب ذکر خواهد شد.
۶	کمیسیون موضوع ماده (۵) دستورالعمل نحوه نظارت بر انتخابات تعاونی‌ها و اتاق‌های تعاون در رابطه با این نوع تعاونی‌ها موضوعیت ندارد.	کمیسیون موضوع ماده (۵) دستورالعمل نحوه نظارت بر انتخابات تعاونی‌ها و اتاق‌های تعاون در رابطه با این نوع تعاونی‌ها تشکیل می‌شود.
۷	این تعاونی‌ها ۴ درصد حق آموزش و تعاون را پرداخت نمی‌نمایند.	این تعاونی‌ها ۴ درصد حق آموزش و تعاون را پرداخت می‌نمایند.
۸	در جلسه مجمع عمومی مؤسس تعاونی‌های سهامی عام حضور عده‌ای از پذیرهنویسان که حداقل نصف سرمایه شرکت را تعهد نموده‌اند ضروری است. اگر حد نصاب حاصل نشود، در نوبت دوم و سوم حضور صاحبان حداقل یک سوم سرمایه الزامی می‌باشد.	اولین جلسه مجمع عمومی عادی شرکت تعاونی متعارف با حضور اکثریت اعضاء رسمیت می‌یابد و در صورت عدم حصول حد نصاب مزبور، در نوبت دوم با حضور هر تعداد از اعضاء رسمی خواهد بود.
۹	تصمیمات مجمع عمومی مؤسس تعاونی‌های سهامی عام، با اکثریت دو سوم آرای حاضر در جلسه رسمی معتبر می‌باشد.	در اولین جلسه مجمع عمومی عادی شرکت تعاونی متعارف، اساسنامه باید به تصویب اکثریت دو سوم حاضرین در جلسه رسمی برسد. تصمیمات دیگر نیز باید به تصویب اکثریت حاضرین در جلسه رسمی برسد، و لیکن در مورد انتخاب اعضاء هیئت مدیره و بازرسان کسب اکثریت نسبی حاضرین در جلسه رسمی، ملاک عمل می‌باشد.
۱۰	در جلسه مجمع عمومی فوق‌العاده تعاونی سهامی عام باید دارندگان بیش از نصف سهامی که حق رأی دارند، حاضر باشند و اگر در جلسه اول این حد نصاب حاصل نشود، در جلسه دوم حضور دارندگان بیش از یک سوم سهامی که حق رأی دارند، الزامی است.	جلسه مجمع عمومی فوق‌العاده تعاونی متعارف با حضور حداقل دو سوم اعضای تعاونی تشکیل و چنانچه تشکیل نشود، بار دوم با حضور نصف به علاوه یک رسمیت خواهد داشت و در نوبت سوم با حضور هر تعداد رسمیت خواهد یافت.
۱۱	تصمیمات مجمع عمومی فوق‌العاده تعاونی سهامی عام همواره با اکثریت دو سوم آرای حاضر در جلسه رسمی معتبر می‌باشد.	تصمیمات مجمع عمومی فوق‌العاده تعاونی متعارف همواره با اکثریت سه چهارم آرای حاضر در جلسه رسمی معتبر می‌باشد.
۱۲	تعداد اعضاء هیئت مدیره در تعاونی سهامی عام حداقل پنج نفر و حداکثر نه نفر می‌باشد.	عده اعضای اصلی هیئت مدیره در شرکت تعاونی حداقل سه نفر و حداکثر هفت نفر و تا یک سوم آن‌ها اعضای علی‌البدل می‌باشد.

۱۳	مدت مدیریت هیئت مدیره در تعاونی سهامی عام در اساسنامه معین می‌شود، ولیکن این مدت از دو سال تجاوز نخواهد کرد. انتخاب مجدد هیأت مدیره بلامانع است.	مدت مدیریت هیئت مدیره در تعاونی متعارف ۳ سال و انتخاب مجدد آنها حداکثر برای دو نوبت متوالی بلامانع است (البته افرادی که موفق به کسب دو سوم آراء کل اعضاء شرکت تعاونی شوند از مقررات ممنوعیت بیش از دو نوبت مستثنی خواهند بود).
۱۴	در شرکت تعاونی سهامی عام مدیر عامل و حدود اختیارات و مدت تصدی و حق الزحمه او توسط هیئت مدیره تعیین می‌شود.	در شرکت تعاونی متعارف مدیر عامل برای مدت دو سال با حدود وظایف و اختیارات مشخص به وسیله هیئت مدیره انتخاب می‌شود.
۱۵	افراد زیر ۱۸ سال و معلولین ذهنی و... نیز می‌توانند از طریق ولی قانونی خود سهامدار این شرکت‌ها باشند. ضمناً زندانیان با هر نوع سابقه نیز می‌توانند سهامداران تعاونی گردند.	فقط افراد بالای ۱۸ سال که ممنوعیت قانونی ندارند، می‌توانند به عضویت این شرکت‌ها درآیند. ضمناً معلولین ذهنی و زندانیانی که محروم از حقوق اجتماعی هستند، نمی‌توانند به عضویت این تعاونی‌ها در آیند.
۱۶	هیچ محدودیتی در جذب سرمایه خارجی ندارند و بر اساس قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی، می‌توانند سهامدار خارجی داشته باشند.	نمی‌توانند عضو غیر ایرانی داشته باشند. فقط بر اساس ماده ۱۰ قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ می‌توانند سهامدار غیر عضو داشته باشند. البته در فرآیند اجرا، در همین رابطه نیز مشکلات متعددی وجود دارد.

۵.۵ تفاوت شرکت سهامی عام و شرکت تعاونی سهامی عام

در جدول زیر تفاوت میان شرکت سهامی عامی با شرکت تعاونی سهامی عام در ۱۴ مورد بیان و میان آن‌ها مقایسه انجام شده است.

ردیف	شرکت‌های تعاونی سهامی عام	مستندات قانونی مربوط به شرکت‌های تعاونی سهامی عام	شرکت‌های سهامی عام
۱	مالیات ابرازی این نوع شرکت‌ها شامل ۲۵ درصد معافیت می‌شود.	تبصره "۶" م "۱۱" قانون ب.ا.ا. ۴۴ (قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی)	هیچ نوع معافیت مالیاتی برای این نوع شرکت‌ها در قانون موجود نیست.
۲	تخفیف حق بیمه سهم کارفرما برای اعضاء شاغل در این نوع شرکت‌ها به میزان ۲۰ درصد در قانون آمده است.	جزء "۲" بند "ج" م "۹" قانون ب.ا.ا. ۴۴	هیچ نوع تخفیف حق بیمه برای این شرکت‌ها در قانون لحاظ نگردیده است.
۳	در کلیه مواردی که دولت برای حمایت از بخش غیردولتی مشوق‌هایی در نظر می‌گیرد، این حمایت برای این نوع شرکت‌ها ۲۰ درصد بیش از شرکت‌های سهامی عام خواهد بود.	بند "ب" م "۹" قانون ب.ا.ا. ۴۴	چنین مشوقی برای شرکت‌های سهامی عام در قانون لحاظ نشده است.
۴	ارائه مشاوره، کمک به ارتقاء بهره‌وری، آموزش کارآفرینی، مهارت و کارآموزی به صورت رایگان برای این شرکت‌ها صورت می‌پذیرد.	جزء "۳" بند "ج" م "۹" قانون ب.ا.ا. ۴۴	چنین مشوقی برای شرکت‌های سهامی عام در قانون لحاظ نشده است.
۵	پرداخت یارانه سود تسهیلات بانکی و سایر هزینه‌های سرمایه‌گذاری اولیه برای این نوع از شرکت‌ها	جزء "۴" بند "ج" م "۹" قانون ب.ا.ا. ۴۴	هیچ یارانه‌ای برای سود تسهیلات بانکی این نوع شرکت‌ها در نظر گرفته

	های تعاونی صورت می‌پذیرد.		نشده است.
۶	کمک به انجام مطالعات، تهیه طرح، راه اندازی بانک اطلاعاتی، تملک و آماده‌سازی اراضی شرکت‌های تعاونی سهامی عام در قانون آمده است.	جزء "۵" بند "ج" م "۹" قانون ب.ا.ا. ۴۴	در زمینه کمک به ایجاد و راه اندازی این نوع شرکت‌ها هیچ تمهیدی در قانون دیده نشده است.
۷	شرکت‌های تعاونی سهامی عام از تسهیلات بانک توسعه تعاون به عنوان بانک تخصصی بخش تعاونی می‌توانند استفاده نمایند.	بند "و" م "۹" قانون ب.ا.ا. ۴۴	این شرکت از حمایت خاص هیچ بانکی در کشور برخوردار نیست.
۸	تعاونی‌های سهامی عام می‌توانند از ظرفیت‌های قانونی صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری تعاون جهت تضمین بازپرداخت تسهیلات بانکی در مواردی که توان تأمین ضمانت ندارند، استفاده نمایند.	تبصره "۱" بند "و" م "۹" قانون ب.ا.ا. ۴۴	چنین حمایتی از این نوع شرکت‌ها به - عمل نمی‌آید.
۹	حداکثر سهم هر شخص حقیقی (مستقیم و غیرمستقیم) در این نوع شرکت‌ها نباید از نیم درصد سرمایه شرکت تجاوز کند (توزیع سرمایه‌گذاری و مشارکت اقتصادی، اجتماعی و عدالت محوری)	جزء "۱" م "۱۲" قانون ب.ا.ا. ۴۴	چنین محدودیتی در شرکت‌های سهامی عام وجود ندارد.
۱۰	سهم اشخاص حقوقی سهامدار شرکت تعاونی سهامی عام بیش از پنج درصد نمی‌باشد. حداکثر سهم تعاونی‌های فراگیر ملی و سهامی عام در شرکت تعاونی سهامی عام ده درصد می‌باشد.	جزء "۲" م "۱۲" قانون ب.ا.ا. ۴۴	چنین محدودیتی برای شرکت‌های سهامی عام وجود ندارد.
۱۱	در زمان افزایش سرمایه تعاونی‌های سهامی عام، حق تقدم خرید سهام برای کارکنان غیر سهامدار شرکت در صورتی که تمام یا برخی از سهامداران از حق تقدم خود استفاده ننمایند، وجود دارد.	جزء "۴" م "۱۲" قانون ب.ا.ا. ۴۴	در زمان افزایش سرمایه حق تقدم برای کارکنان در این نوع شرکت‌ها وجود ندارد.
۱۲	کلیه سهام این شرکت‌ها با نام می‌باشد.	جزء "۶" م "۱۲" قانون ب.ا.ا. ۴۴	سهام این شرکت‌ها می‌تواند با نام یا بی‌نام باشد.

این شرکت‌ها با مجوز و نظارت وزارت تعاون و نظارت وزارت می‌گردد.	م "۱۲" قانون ب.ا.ا. ۴۴	این شرکت‌ها نیازی به مجوز وزارت تعاون نداشته و تحت نظارت وزارت تعاون نمی‌باشند.
شرکت‌های تعاونی سهامی عام می‌توانند اتحادیه تشکیل داده و عضو اتاق تعاون گردیده و از مزایای آن استفاده نمایند.	جزء "۷" م "۱۲" قانون ب.ا.ا. ۴۴	برای شرکت‌های سهامی عام در قانون چنین راهکاری دیده نشده است.

۶ بررسی تعاون در قوانین و مقررات

۶.۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

بر اساس اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، «نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر پایه سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی با برنامه‌ریزی منظم و صحیح استوار است:

- بخش دولتی شامل کلیه صنایع بزرگ، صنایع مادر، بازرگانی خارجی، معادن بزرگ، بانکداری، بیمه، تأمین نیرو، سدها و شبکه‌های بزرگ آبرسانی، رادیو و تلویزیون، پست و تلگراف و تلفن، هواپیمایی، کشتیرانی، راه و راه‌آهن و مانند این‌ها است که به صورت مالکیت عمومی و در اختیار دولت است.
- بخش تعاونی شامل شرکت‌ها و مؤسسات تعاونی تولید و توزیع است که در شهر و روستا بر طبق ضوابط اسلامی تشکیل می‌شود.
- بخش خصوصی شامل آن قسمت از کشاورزی، دامداری، صنعت، تجارت و خدمات می‌شود که مکمل فعالیت‌های اقتصادی دولتی و تعاونی است.

مالکیت در این سه بخش تا جایی که با اصول دیگر این فصل مطابق باشد و از محدوده قوانین اسلام خارج نشود و موجب رشد و توسعه اقتصادی کشور گردد و مایه زیان جامعه نشود مورد حمایت قانونی جمهوری اسلامی است.»

همان‌طور که مشخص است، در این اصل تعاونی‌ها محدود به تعاونی تولید و توزیع شده‌اند و نامی از تعاونی‌های اعتباری و تعاون به منظور انجام خدمات مالی یا سرمایه‌گذاری نامی برده نشده است.

۶.۲ قانون تجارت

طبق ماده ۲۰ قانون تجارت شرکت‌های تجاری به ۷ قسم تقسیم می‌شوند:

۱. شرکت سهامی
۲. شرکت با مسئولیت محدود
۳. شرکت تضامنی
۴. شرکت مختلط سهامی
۵. شرکت مختلط غیر سهامی
۶. شرکت نسبی
۷. شرکت تعاونی تولید و مصرف

طبق ماده ۱۹۰ قانون تجارت، شرکت تعاونی تولید، شرکتی است که بین عده از ارباب حرف تشکیل می‌شود و شرکا مشاغل خود را برای تولید و فروش اشیا یا اجناس به کار می‌برند. همچنین بر اساس ماده ۱۹۲ این قانون، شرکت تعاونی مصرف شرکتی است که برای مقاصد ذیل تشکیل می‌شود:

۱. فروش اجناس لازمه برای مصارف زندگانی اعم از این که اجناس مزبور را شرکا ایجاد کرده یا خریده باشند.
۲. تقسیم نفع و ضرر بین شرکا به نسبت خرید هر یک از آن‌ها.

بنابراین شرکت تعاونی با شرح وظایف خدمات مالی در قالب شرکت تعاونی تولید و مصرف قرار نمی‌گیرد و باید تحت عنوان یکی از شرکت‌های هفتگانه موجود (غیر شرکت تعاونی تولید و مصرف) در ماده ۲۰ قانون تجارت به ثبت برسد و یا این که قانون‌گذار نوع هشتمی از شرکت‌های تجاری را برای فعالیت‌های خدمات مالی در قالب تعاونی در قانون به تصویب برساند.

۶.۳ دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر شرکت‌های تعاونی اعتبار

شرکت‌های تعاونی اعتبار تحت نظارت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران هستند و دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر شرکت‌های تعاونی اعتبار در تاریخ ۱۳۹۶/۳/۹ به تصویب شورای پول و اعتبار رسید است.

نکات قابل مورد توجه در این دستورالعمل در رابطه با بحث مذکور عبارتند از:

۱. صرفاً تأسیس شرکت تعاونی اعتبار کارمندی/ کارگری مجاز است.
۲. اشخاص حقوقی نمی‌توانند تحت هیچ شرایطی به عضویت شرکت درآیند.
۳. سرمایه شرکت از طریق خرید سهم توسط اعضا تأمین می‌شود.
۴. حداقل میزان سهم برای هر عضو در اساسنامه شرکت تعیین می‌شود.

۵. هیئت مدیره شرکت صرفاً از میان اعضا شرکت انتخاب می‌شوند.
 ۶. تأسیس شرکت تعاونی اعتبار کارمندی/ کارگری منوط به ارائه موافقت کتبی دستگاه ذی‌ربط، معرفی‌نامه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی تأیید اساسنامه آن توسط بانک مرکزی و دریافت اجازه تأسیس از آن بانک می‌باشد.
 ۷. بانک مرکزی پس از بررسی مدارک و مستندات اقدام به صدور مجوز تأسیس می‌نماید و شرکت باید ظرف مدت ۶ ماه نسبت به ثبت شرکت در مرجع ثبتی اقدام کند.
 ۸. شرکت مجاز به انجام فعالیت برای غیر اعضا خود نمی‌باشد.
 ۹. فعالیت شرکت منحصرأً دریافت سپرده ریالی از اعضا، اعطای تسهیلات ریالی به آن‌ها، دریافت وجوه اداره شده از اشخاص جهت اعطای تسهیلات به اعضا و نیز سرمایه‌گذاری در چارچوب مفاد دستورالعمل می‌باشد.
 ۱۰. شرکت صرفاً می‌تواند نسبت به قبول سپرده قرض‌الحسنه پس‌انداز ریالی از اعضا اقدام کند (افتتاح حساب قرض‌الحسنه جاری و حساب‌هایی که وجه آن‌ها توسط اشخاص ثالث قابل دریافت باشد برای اعضا مجاز نمی‌باشد).
 ۱۱. شرکت موظف است صرفاً در قالب عقد قرض‌الحسنه نسبت به اعطای وام ریالی به اعضا خود اقدام کند.
 ۱۲. شرکت موظف به تودیع سپرده قانونی نزد بانک مرکزی است.
 ۱۳. سرمایه‌گذاری‌های شرکت صرفاً به خرید اوراق مشارکت، صکوک، اوراق خزانه اسلامی و سایر اوراق مشابه تضمین شده توسط دولت، بانک مرکزی و بانک‌ها و یا سپرده‌گذاری نزد بانک‌ها و مؤسسات پولی غیربانکی دارای اجازه‌نامه فعالیت از بانک مرکزی و یا خرید سهام اتحادیه تعاونی اعتبار مربوط محدود می‌گردد. در هر صورت مجموع سرمایه‌گذاری‌های موضوع این ماده نباید از ۲۰ درصد منابع در اختیار شرکت تجاوز نماید.
 ۱۴. انجام سایر امور از جمله فعالیت‌های ارزی، گشایش اعتبار اسنادی، صدور ضمانتنامه، ظهرنویسی اسناد و انتشار گواهی سپرده عام و خاص توسط شرکت ممنوع است.
 ۱۵. هرگاه زیان انباشته شرکت از ۵۰ درصد سرمایه ثبت شده بیشتر شود، شرکت مکلف است بلافاصله نسبت به یکی از موارد ذیل اتخاذ تصمیم کند:
 - ✓ افزایش سرمایه حداقل به میزان زیان‌های وارده؛
 - ✓ کاهش سرمایه ثبتی به میزان سرمایه موجود، مشروط بر آن که سرمایه فعلی کمتر از حداقل سرمایه مورد نیاز برای تأسیس و فعالیت شرکت نباشد؛
 - ✓ انحلال شرکت.
- تأسیس نهادهای مالی در قالب شرکت تعاونی اعتبار نیز با محدودیت بسیاری همراه است. موارد بیان شده در بالا از جمله محدودیت‌هایی است که یک شرکت مالی نمی‌تواند در قالب آن به فعالیت بپردازد. به عنوان مثال، تنها تعاونی اعتبار کارمندی/کارگری پذیرفته شده است و خدمات این شرکت‌ها تنها به اعضا خود می‌باشد این موارد و سایر محدودیت‌های بیان شده برای یک شرکت خدمات مالی دست و پاگیر است و اساساً نمی‌تواند وظایف و مسئولیت‌های یک نهاد مالی را ایفا کند. علاوه بر این، نهاد ناظر تعاونی‌های اعتبار تحت نظارت بانک مرکزی می‌باشند.

۶.۴ آیین نامه اجرایی نحوه تشکیل و نظارت بر شرکت های تعاونی سهامی عام

شرکت های تعاونی سهام عام تحت نظارت وزارت تعاون، کار و امور اجتماعی بوده و بر اساس آیین نامه اجرایی نحوه تشکیل و نظارت بر شرکت های تعاونی سهامی عام، هر شرکت سهامی یا تعاونی می تواند با اصلاح اساسنامه در چارچوب قوانین و مقررات مربوط و با رعایت مفاد این آیین نامه و با مجوز وزارت تعاون به شرکت تعاونی سهامی عام تبدیل شود.

طبق ماده ۲ این آیین نامه، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی مکلف است از راه های زیر بر فعالیت شرکت های تعاونی سهامی عام نظارت نماید:

- ۱- انطباق مفاد اساسنامه با شرایط ماده (۱۲) قانون؛
- ۲- حضور نماینده وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در جلسات مجامع عمومی؛
- ۳- انجام تشریفات بلوک بندی از جمله انجام انتخابات بلوک ها؛
- ۴- اخذ گزارش های موردی و سالانه مجامع عمومی؛
- ۵- دسترسی به دفتر نقل و انتقال یا معاملات سهام.
- ۶- ارایه مجوز ثبت هرگونه اوراق سهام یا تصمیمات شرکت های مذکور و هرگونه تغییر در سرمایه و اساسنامه، ادغام و انحلال آن ها.

۶.۵ قانون شرکت های تعاونی

اصول کلی شرکت های تعاونی

- به طور کلی تعاونی ها دارای خصوصیات مشترکی به شرح ذیل هستند:
- هیئت مدیره و مدیرعامل باید از میان اعضا شاغل انتخاب گردد. بنابراین برخلاف شرکت های سهامی، تفکیک مدیریت از سهامداران در تعاونی ها اتفاق نمی افتد.
- شرایط عضویت در تعاونی ها عبارت است از:
- ۱- تابعیت جمهوری اسلامی ایران؛
 - ۲- عدم ممنوعیت قانونی و حجر؛
 - ۳- خرید حداقل سهام مقرر در اساسنامه؛
 - ۴- درخواست کتبی عضویت و تعهد رعایت مقررات اساسنامه تعاونی؛
 - ۵ - عدم عضویت در تعاونی مشابه.
- اعضا در کلیه امور تعاونی طبق اساسنامه حق نظارت دارند.
- در موارد زیر عضو از تعاونی اخراج می شود:
- ۱ - از دست دادن هر یک از شرایط عضویت مقرر در این قانون؛
 - ۲ - عدم رعایت مقررات اساسنامه و سایر تعهدات قانونی پس از دو اخطار کتبی توسط هیئت مدیره به فاصله ۱۵ روز و گذشتن ۱۵ روز از تاریخ اخطار دوم با تصویب مجمع عمومی عادی؛

۳ - ارتکاب اعمالی که موجب زیان مادی تعاونی شود و وی نتواند ظرف مدت یک سال آن را جبران نماید یا اعمالی که به حیثیت و اعتبار تعاونی لطمه وارد کند یا با تعاونی رقابتی ناسالم بنماید.

در صورت فوت عضو، ورثه وی که واجد شرایط و ملزم به رعایت مقررات تعاونی باشند، عضو تعاونی شناخته شده و در صورت تعدد باید مابه‌التفاوت افزایش سهم ناشی از تعدد خود را به تعاونی بپردازند.

در شرکت‌های تعاونی تمام یا حداقل ۵۱ درصد سرمایه به وسیله اعضا در اختیار شرکت تعاونی قرار می‌گیرد و وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، شرکت‌های دولتی و وابسته به دولت و تحت پوشش دولت، بانک‌ها، شهرداری‌ها، شوراهای اسلامی کشوری، بنیاد مستضعفان و سایر نهادهای عمومی می‌توانند جهت اجرای بند ۲ اصل ۴۳ از راه وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگر از قبیل مشارکت، مضاربه، مزارعه، مساقات، اجاره، اجاره به شرط تملیک، بیع شرط، فروش اقساطی، صلح، اقدام به کمک در تأمین و یا افزایش سرمایه شرکت‌های تعاونی نمایند، بدون آن که عضو باشند.

در مواردی که دستگاه‌های دولتی در تأسیس شرکت‌های تعاونی شریک می‌شوند ظرف مدتی که با موافقت طرفین در ضمن عقد شرکت تعیین خواهد شد، سهم سرمایه‌گذاری دولت به تدریج بازپرداخت و صد درصد سرمایه به تعاونی تعلق خواهد گرفت.

سهم اعضا در تأمین سرمایه شرکت‌های تعاونی برابر است مگر مجمع عمومی تصویب نماید که اعضا سهم بیشتری تأدیه نمایند که در این صورت حداقل و حداکثر سهم‌ها باید در حدودی باشد که وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی متناسب با نوع و تعداد اعضا تعاونی‌ها تعیین می‌نماید.

مسئولیت مالی اعضا در شرکت‌های تعاونی محدود به میزان سهم آنان می‌باشد مگر آن که در قرارداد ترتیب دیگری شرط شده باشد. سود خالص شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی در هر سال مالی به ترتیب زیر تقسیم می‌شود:

۱ - از حداقل پنج درصد به بالا با تصویب مجمع عمومی عادی به عنوان ذخیره تعاونی به حساب ذخیره قانونی منظور می‌شود. تبصره ۱ - ذخیره قانونی تا زمانی که مبلغ کل ذخیره حاصل از درآمدهای مذکور به میزان یک چهارم معدل سرمایه سه سال اخیر شرکت نرسیده باشد، الزامی است.

تبصره ۲ - تعاونی‌ها می‌توانند تا حداکثر یک دوم ذخیره قانونی را جهت افزایش سرمایه خود بکار ببرند.

۲ - حداکثر پنج درصد از سود خالص به عنوان اندوخته احتیاطی به پیشنهاد هیئت مدیره و تصویب مجمع عمومی عادی به حساب مربوط منظور می‌گردد و نحوه مصرف آن با تصویب مجمع عمومی عادی است.

۳ - چهار درصد از سود خالص به عنوان حق تعاون و آموزش به صندوق تعاون واریز می‌گردد.

۴ - درصدی از سود جهت پاداش به اعضا، کارکنان، مدیران و بازرسان به پیشنهاد هیئت مدیره و تصویب مجمع عمومی عادی تخصیص داده می‌شود.

۵ - پس از کسر وجوه فوق، باقیمانده سود خالص به ترتیبی که در اساسنامه و شرایط ضمن عقد پذیرفته می‌شود تقسیم می‌گردد.

شرکت‌های تعاونی برای اداره امور خود دارای ارکان زیر می‌باشند:

۱ - مجمع عمومی.

۲ - هیئت مدیره.

۳ - بازرس یا بازرسان.

مجمع عمومی که بر اساس این قانون بالاترین مرجع اتخاذ تصمیم و نظارت در امور شرکت‌های تعاونی می‌باشد، از اجتماع اعضای تعاونی یا نمایندگان تام‌الاختیار آن‌ها به صورت عادی و فوق‌العاده تشکیل می‌شود و هر عضو بدون در نظر گرفتن میزان سهم فقط دارای یک رأی است.

اداره امور تعاونی طبق اساسنامه بر عهده هیأت مدیره‌ای مرکب از حداقل سه نفر و حداکثر هفت نفر عضو اصلی و تا یک سوم اعضا اصلی علی‌البدل می‌باشند که از بین اعضا برای مدت سه سال و با رأی مخفی انتخاب می‌گردند.

هیأت مدیره می‌تواند فردی خارج از تعاونی را به سمت مدیر عاملی انتخاب کند.

۷ نتیجه‌گیری

۱. ساختار تعاونی دارای قواعد و ضوابط معینی است که در قانون تعاون به آن اشاره شده است و شرکت‌های تعاونی تحت این قالب خاص فعالیت می‌کنند. این قالب با ساختار شرکت‌های سهامی خاص و عام متفاوت می‌باشد و تفاوت‌های چشمگیری با یکدیگر دارند.

۲. مدل تعاونی‌های متعارف و تعاونی فراگیر ملی عملاً نمی‌تواند در قالب نهادهای مالی پیاده سازی شود. در صورتی که اقتضائات مربوط به تعاونی را برای یک نهاد مالی پذیرا باشیم، می‌توان از شرکت‌های تعاونی سهام عام استفاده کرد.

۳. کلیه شرکت‌های تعاونی عام تحت نظارت و با مجوز وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی هستند. و نظارت بر حسن انجام فعالیت توسط این وزارتخانه ساماندهی می‌شود.

۴. شرکت‌های تعاونی اعتبار تحت نظارت بانک مرکزی هستند و این شرکت‌ها صرفاً تحت عنوان شرکت‌های تعاونی اعتبار کارمندی / کارگری برای یک واحد خاص مجاز به فعالیت هستند.

۵. به نظر می‌رسد شرکت‌های تعاونی سهامی عام بیشترین تناسب را با اهداف یک نهاد مالی داشته باشد. با این حال چندین تفاوت جدی میان شرکت سهامی عام و تعاونی سهام عام وجود دارد که می‌تواند تأثیرات عمده‌ای بر آنها داشته باشد. مانند محدودیت در سهم سرمایه برای سرمایه‌گذار و نظارت بر تعاونی سهامی عام توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

با توجه به فعالیت‌های شرکت‌های خدمات مالی مانند وام‌گیری و وام‌دهی، ارایه خدمات مالی به طیف وسیعی از مخاطبان، سهامداری بخش‌های دولتی و حداکثرسازی سود سهامداران این نوع شرکت‌ها با اهداف و ساختار تعاونی متعارف همخوانی ندارند. حداکثر در صورتی که یک نهاد مالی بتواند ضوابط مشخص شده برای شرکت تعاونی سهام عام را محقق سازد. این ساختار نزدیک‌ترین و مناسب‌ترین نوع تعاونی برای نهادهای مالی خواهد بود.

منابع

۱. اکبری، طاهره (۱۳۷۵)، «اصول تعاون در قرن بیست و یکم، بیانیه اتحادیه بین‌المللی تعاون در باب هویت تعاونی» تعاون، شماره ۶۲.
۲. آیین‌نامه اجرایی نحوه تشکیل و نظارت بر شرکت‌های تعاونی سهامی عام مصوب ۱۳۸۸/۴/۱۷ وزیران عضو کارگروه تصویب آیین‌نامه‌های قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴.
۳. پورسید، سید بهزاد، مطهرپور، محمود، ماهیت حقوقی شرکت‌های تعاونی سهامی عام، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال نوزدهم، شماره هفتاد، ۱۳۹۱.
۴. جاسبی، عبدالله (۱۳۷۳)، «اقتصاد تعاونی»، تعاون شماره ۲، جلد ۱.
۵. جمعی از نویسندگان، (۱۳۷۶)، «اصول تعاون در آلمان»، تعاون، شماره ۷۸.
۶. حبیب‌اللهی، محمد هادی، طراحی شرکت‌های تعاونی قابل عرضه در بورس بر اساس فقه امامیه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۹۳.
۷. حسینی، سید شمس الدین؛ سوری، امیررضا؛ محمدی، حامد، (۱۳۹۱)، «بررسی مدل‌ها و استراتژی‌های نوین تأمین مالی شرکت‌های تعاونی در اقتصاد ایران»، پژوهشنامه اقتصادی، دوره ۱۲، شماره ۴۴.
۸. دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر شرکت‌های تعاونی اعتبار مصوب ۱۳۹۶/۳/۹ شورای پول و اعتبار
۹. سرآبادانی، غلامرضا، (۱۳۸۳)، «اقتصاد تعاونی در اسلام»، اقتصاد اسلامی، شماره ۲، جلد ۴.
۱۰. فاتحی، پرویز (۱۳۸۵)، «اقتصاد تعاونی و سودای استقلال»، تعاون، شماره ۱۷۷.
۱۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۱۲. قانون تجارت
۱۳. قانون شرکت‌های تعاونی، مصوب ۱۳۵۰/۳/۱۶ مجلس شورای ملی.
۱۴. گروه ترجمه، (اسفند ۷۹)، «دی.جی. بانک یا بانک تعاون آلمان»، نشریه تعاون، شماره ۱۱۴.
۱۵. ناهید، منوچهر، (۱۳۵۷)، «امور مالی و حسابداری شرکت‌های تعاونی»، حسابرس، شماره ۸، جلد ۲.
16. Cook, M.L.; Iliopoulos, C. (1999), "Beginning to Inform the Theory of the Cooperative Firm: Emergence of the New Generation Cooperative", Finnish J. Bus. Econ, no 4.
17. Van, O.F. and Bijman, J. "innovations in cooperative ownership: converted and hybrid listed cooperatives", Business paper presented at the 7th International Conference on Management in AgriFood Chains and Networks, Ede, The Netherlands, 31 May – 2 June, 2006.